

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Domagoj BROZOVIĆ (Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku)

SUKOB NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI U NOVOHISTORISTIČKOM KLJUČU

Primljeno: 28. 11. 2014.

UDK 821.163.42.09“19“:32

821.163.42.09:050Republika“1945/1955“

U novohistorističkom metajeziku posebno mjesto zauzima Greenblattov pojam integracije subverzije, izvorno primjenjivan na književne tekstove engleske renesanse. Radi se o ideji da centri moći namjerno kanaliziraju podrivajuće elemente, čime Greenblatt otvara diskurs o recipročnosti struktura moći i njihovih subverzivnih antipoda. Time se ujedno potvrđuje raširena teza o književnom činu kao istovremeno političkom. Prateći slijed sukoba na književnoj ljevici u hrvatskoj književnosti 20. st. i ulogu koju je Krleža u njemu imao, namjera je ovoga rada primijeniti koncept integracije subverzije na tu polemiku, osobito na njezinu poslijeratnu fazu, u kojoj je posebnu ulogu imalo pokretanje časopisa *Republika*. U tom smislu osnovna građa za ovaj rad bit će prilogi iz početnih godišta toga časopisa (1945–1955), i to u interakciji s društveno-političkim kontekstom uspostavljanja socijalističkog režima nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Ključne riječi: novi historizam, integracija subverzije, sukob na književnoj ljevici, sorealizam, autonomija umjetnosti, Miroslav Krleža, *Republika*, druga moderna, krugovaši

133

1. UVOD

U ovom će se radu istražiti mogućnost čitanja sukoba na književnoj ljevici iz novohistorističke pozicije, ponajviše s obzirom na koncept integracije subverzije Stephena Greenblatta. Interpretirajući Foucaultovu analitiku diskursa, Greenblatt radije govori o recipročnosti, a ne o konfliktности struktura moći i njihovih subverzija.

U svome djelu *Nadzor i kazna* Foucault rabi koncept kružnog zatvora Panoptikona utilitarističkog filozofa Jeremyja Bentham iz 18. st. kao me-

taforu nadzora i prisutnosti struktura moći u zapadnom društvu.¹ Arhitektura Benthamova zatvora sastoji se od niza polukružno postavljenih ćelija oko centralne stražarske točke. Zatvorenici iz svojih ćelija ne gledaju jedni druge, nego ih konstrukcija zgrade prisiljava da gledaju prema nadzornom središtu – u takvom konceptu dovoljan je nadzor jedne osobe. Iako su pažnja i nadzor stražara disperzirani, zatvorenici osjećaju jednaku količinu nelagode jer se ne zna tko je trenutno nadziran. Osjećaj potencijalne prisutnosti moći dovoljan je za njezinu demonstraciju, čime je postignut i smisao koncepta kazne: suprotstaviti nepoćudnog pojedinca cijelom državnim i društvenom aparatu.

Foucaultov koncept panoptičkog društva ne održava nadzor zastrašivanjem i centraliziranjem moći, nego se disperzira putem različitih diskurzivnih praksi koje obuhvaćaju i javnu i privatnu sferu: npr. kulturu, književnost, medije, ali i obitelj, odgoj, posao i sl. Budući da centri moći prema Foucaultu šire dominaciju "elegantno", tj. ideološki impostiranim strukturama pristanaka, a ne otvorenim primjenama brutalne sile, kultura, umjetnost i književnost postaju mehanizmi za proizvodnju takve strukture. Analitika moći kao disperzivna kategorija tako nužno pretpostavlja hegemoniju, odnosno proizvodi pasivni subjekt čija je reakcija bitno ograničenog ili gotovo nikakvog dometa. Drugim riječima, Foucault u svakoj primjeni moći nužno vidi negativizam.

134

U Greenblattovu kanonskom novohistorističkom eseju *Nevidljivi meci* (*Invisible Bullets*) iz 1981. koji inicira ideju integracije subverzije nalazimo brojne primjere za tu konstrukciju društvenih odnosa. Esej je utemeljen na svjedočenjima Thomasa Harriota, engleskog matematičara kojeg je istraživač i plemić *sir* Walter Raleigh krajem 16. st. poslao u Ameriku da nadgleda i dokumentira naseljavanje nove engleske kolonije Virginije. Sâm naslov toga eseja proizlazi iz jednog događaja koji je Harriot zabilježio u Virginiji: lokalno indijansko stanovništvo za vrijeme engleske kolonizacije zaraženo je novim, europskim zaraznim bolestima (ospicama, boginjama, gripom itd.). "Službena", kolonizatorska verzija događaja bila je da su epidemije "Božja kazna" za neprihvatanje engleskog načina političkog i religijskog rezoniranja. Među lokalnim, indijanskim stanovništvom, u skladu s bitno drugačijim, u odnosu na Europu subverzivnim kulturnim miljeom, nastalo je drugo objašnjenje istog fenomena: u pitanju je drugi val europskih doseljenika koji žive u zraku, nevidljivi su i nemaju tijela te na lokalno stanovništvo ispaljuju

¹ Usp. Foucault 1994: 205–233.

nevidljive metke (otud i naslov eseja), šireći tako bolesti te pripremajući teren za nove europske doseljenike. Teorijski paradoks ilustriran tom anegdodom, koji je pokrenuo i žestoke polemičke reakcije zbog navodnog političkog pesimizma, jest u tome da stav formiran u subverzivnoj, heretičkoj kulturi radi kolonizatoru, tj. centrima moći u korist:²

[M]oć kojoj Harriot služi i koju utjelovljuje ne samo da proizvodi svoju vlastitu subverziju, nego je ona i aktivno izgrađena na subverziji: projekt evangeličkog kolonijalizma nije postavljen protivno skeptičnoj kritici vjerske prisile, već je čvrsto povezan sa samom potvrdom te kritike. U virginijskoj koloniji radikalno potkopavanje kršćanskog poretka nije negativan limit, već pozitivan uvjet uspostave tog poretka.³

Dekonstruirajući Foucaultov defetizam, Greenblatt se kreće u smjeru promišljanja o integriranju subverzivnih i podrivačkih elemenata u strukture moći, slijedeći ideju da centri moći dopuštaju oglašavanje subverzivnih glasova. Stoviše, oni sustavno kanaliziraju takve glasove jer o njima ovisi radi uspostave stabilnosti dogovorenoga političkog sustava. Greenblattov koncept subverzije uključuje, doduše, kapilarnost moći i do neke mjere dokidanje volje subjekta, ali nikako pod cijenu nemogućnosti infiltracije prevratničkih elemenata, na čemu Foucault bezuvjetno inzistira – centri moći uistinu kohabitiraju s vlastitim antipodima, ponekad ih čak i svjesno ili nesvjesno proizvode. Bilo kako bilo, Greenblattov koncept kohabitacije ortodoksnosti i subverzivnosti manje je fatalistički od Foucaultova hegemonijskog utjecaja diskursa jer Greenblatt o odnosu tih fenomena razmišlja u sinergijskom, a Foucault isključivo u antagonističkom smislu.

Iako su se novi historisti koncentrirali na kulturološku analizu engleske renesanse, mogućnost primjene Greenblattova koncepta integracije subverzije široka je. Ono na što je novi historizam posebice usmjeren, ne samo s obzirom na taj Greenblattov koncept, međuodnos je kulture i politike koji je moguće sumirati svojevrsnim geslom Louisa Montrosea “povijesnost tekstova i tekstualnost povijesti”.⁴ Ta igra riječima s jedne strane (povijesnost tekstova) naznačuje oblike uvjetovanosti svake tekstualne manifesta-

² U originalnom Greenblattovu tekstu pojava integriranja subverzivnih glasova imenovana je engleskim terminom “containment”, u doslovnom prijevodu “obuzdavanje”. Usp. Greenblatt 1988: 39. Uvažavajući hrvatski prijevod *Nevidljivih metaka*, termin je u ovome tekstu dosljedno preveden kao “integracija”. Usp. Greenblatt 2007: 173–174.

³ Usp. Greenblatt 1988: 30, prijevod D. B.

⁴ Usp. Montrose 2007: 60–61.

cije (socijalne, političke, kulturne, književne...), kako u trenutku nastanka proučavanoga teksta, tako i u okruženjima u kojima su nastajale naknadne kritičke interpretacije. S druge strane (tekstualnost povijesti) obilježena je metafizijska manifestacija povijesti kao entiteta dostupnog isključivo tekstovima, nikako neposrednim iskustvo. Montrose također primjećuje da u navedenom "kolanju društvenih energija" politički faktori uvelike određuju koji će raspoloživi tekstovi dominirati kontekstom te posljedično tekstualizirati i proizvoditi povijest.

U kritičko-esejskoj aktivnosti hrvatske književnosti između dvaju svjetskih ratova izražen je, između ostalih pojava, i sukob na književnoj ljevici (1928–1952) u kojem su prepoznate navedene Montroseove instrukcije o odnosu poetike i politike. To je zajednički naziv za niz polemika u kojima su obje suprotstavljene strane bili intelektualci lijeve političke orijentacije, a diskusija se vodila o tome koja bi dimenzija književne aktivnosti trebala biti dominantna: estetska ili društvena. Pokretanjem diskusije o odnosu književnosti i politike, u kojoj je ključnu ulogu imao Miroslav Krleža, otvorena je polemika o kontroli medija i mogućoj političkoj iskoristivosti književno-kulturne sfere. Poštujući razloge zbog kojih Stanko Lasić u svojoj istoimenoj studiji dijeli tu polemiku na četiri etape,⁵ slijed sukoba na ljevici s obzirom na političko-povijesne okolnosti u ovom radu predstavljamo kroz dvije glavne faze: prijeratnu i poslijeratnu.

136

2. PRIJERATNA FAZA SUKOBA NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI

Kada je 1920. Obznanom zabranjeno djelovanje KPJ, ta je politička organizacija svoje društveno djelovanje prije početka rata nastojala kanalizirati drugim, često ilegalnim sredstvima. Krajem 1920-ih partijski inspirirani pisci (Branko Filipović, Otokar Keršovani, Veselin Masleša, Stevan Galogaža, Jovan Popović, Vaso Bogdanov itd.) nastojali su učvrstiti, politički opravdati i iskoristiti mogućnost književne produkcije kao oblika političke propagande skrivajući se zbog spomenute zabrane iza eufemizma socijalna literatura, kasnije i novi realizam. Drugim riječima, književnost postaje izrazito važna za daljnji politički rad KPJ, pa je po partijskoj preporuci treba očistiti od

⁵ To su redom: 1. etapa "socijalne literature" (1928–1934); 2. etapa "novog realizma" (1935–1941); 3. etapa "socijalističkog realizma" (1945–1948); 4. etapa "novih orijentacija": slom "književne ljevice" (1949–1952). Usp. Lasić 1970: 27.

svakog oblika društvene kritike, intimizma i subjektivizma. Formalno gledano, novoj socijalističkoj književnosti stoga najviše pogoduje realizam, a sadržajno treba provoditi socijalizam.

Prateći mehanizam direktnog upletanja politike u umjetničku produkciju i nastanka socijalističkog realizma (skraćeno sorealizma) u ideološki srodnom SSSR-u ranih 1930-ih (Staljin, Ždanov, Buharin), ujedno tražeći monolitnost i političku čistoću, pisci socijalne literature i novog realizma na južnoslavenskim prostorima nastoje transformirati književnost u politički instrument u borbi za socijalnu pravdu, sukladno zaključcima II. konferencije Međunarodnog udruženja revolucionarnih pisaca u Harkovu 1930. godine.

Taj oblik tendencioznosti, koji neminovno uključuje ideološki pritisak na književnost, komunikacijski prostor hegemonijski oblikuje isključivo u jednom smjeru, upravo onako kako ga shvaća Foucault: od politički autoritarnog pošiljatelja prema pretpostavljeno još neosviještenom i neobaviještenom primatelju. U ilegalnoj socijalističkoj propagandi, u predstojećem oslobođenju naroda te u budućoj izgradnji novoga društva književnost je viđena kao jedna od utilitarnih silnica čiji je jedini zadatak pripomoći u njegovoj izgradnji, a književna djela trebaju biti instrukcije koje će pomoću uzornih likova i njihovih postupaka, isključivo u statičnoj, crno-bijeloj karakterizaciji likova, čitateljima demonstrirati kako treba izgledati komunističko društvo te kako do njega doći. Ako se uzme u obzir da su knjige i časopisi, oblici tiskane riječi, 1920-ih i '30-ih godina praktički jedini dostupni oblici medija, nastojanje Komunističke partije da preuzme monopol nad medijima razumljivo je. Također, budući da se književnosti po političkom diktatu hegemonijski ukida privilegij larpurlartističke autonomije kakvu uživa u aktualnom visokome modernizmu, nameće joj se političko-edukacijska uloga oblikovanja socijalističkoga čovjeka.

Polemičke diskusije⁶ o ulozi književnosti u društvu pokreću srpski nadrealisti (Milan Dedinac, Koča Popović, Marko Ristić, Oskar Davičo itd.) okupljeni oko beogradskog časopisa *Nadrealizam danas i ovde* te inspirirani sličnim postupkom svog francuskog nadrealističkog uzora Andréa Bretona koji je zbog neodustajanja od vlastite književne avangardnosti izbačen iz KP Francuske 1930-ih. Iako je i sâm pripomogao iniciranju socijalne literature

⁶ Slijed argumentiranja i protuargumentiranja u sukobu na književnoj ljevici (uz pripadajuću bibliografiju) dostupan je u spomenutoj studiji Stanka Lasića te u *Sukobu na ljevici* Velimira Viskovića. Ta knjiga prilagoden je tekst iz *Krležijane*, sv. 2, također dostupan na stranicama LZMK-a (detalji u popisu literature).

časopisima *Plamen* i *Književna republika* zajedno s Augustom Cesarcem, Miroslav Krleža skloniji je beogradskim intelektualcima, a njegovo poimanje sinteze politike i kulture (tj. revolucije i književnosti, kako to specificira S. Lasić)⁷ i polemiziranje sa socijalnim literatima 1930-ih postaje udarno mjesto sukoba na književnoj ljevici. Iako tih godina lijeva politička struja Krležine ideje dočekuje s izrazitim neodobravanjem, upravo će se ta subverzivna struja mišljenja stjecajem okolnosti nametnuti kao pobjednička opcija nakon završetka rata.

Svoje ključne teze u razgraničavanju političkog i estetskog Krleža prvo demonstrira romanom *Povratak Filipa Latinovicza* 1932. godine na čiju su pojavu socijalni literati nevoljko reagirali ponajprije zbog proustovske psihološke interiorizacije glavnog lika čija se oslabljena psiha nije poklapala s monolitnim idealom socijalističkoga čovjeka, a i zbog jasnog autorskog aludiranja na socrealistička nastojanja u Kyrialesovim vulgarnomaterijalističkim stavovima o umjetnosti. Te su teze potom i jasno artikulirane u esejsko-polemičkom *Predgovoru "Podravske motivima" Krste Hegedušića* u travnju 1933. godine. Krleža u njemu polazi od teze da je ljepota pojava ovozemaljskog podrijetla, ali koja zbog svoje iracionalno-nematerijalne prirode može nadvladati vrijeme svog neposrednog nastanka te tako nadići svako klasno određenje. Drugim riječima, estetski problemi nisu ujedno i politički, pa se posljedično ni estetski totalitet ne dá podjarmiti bilo čemu društvenom – on je transhistorijska i metafizička kategorija. Jasno se tako distancirajući od izravnog političkog pragmatizma u kojem prepoznaje loš alibi za literarni diletantizam, Krleža osuđuje i čiste larpurlartističke težnje jer umjetnička forma bez tendencije nasilno izdvaja ljepotu iz totaliteta života. Sintezna je tvih, naizgled suprotstavljenih zaključaka poziv na umjetničko stvaralaštvo koje će stremiti i umjetničkoj nadarenosti i društvenom napretku.

Brojne polemičke reakcije lijevog političkog krila na Krležine "podravske" teze najjasnije su kristalizirane u polemičkom odgovoru *Quo vadis, Krleža?* koji je Bogumil Hermann objavio pod pseudonimom A. B. C. u časopisu *Kultura*, br. 4. iz 1933. U njemu se Krleža optužuje za skretanje udesno, reakcionarnost i dekadentizam, isprazan larpurlartizam i pre naglašavanje iracionalne komponente umjetnosti. Ističući apsolutnu nužnost društvene utilitarnosti, Hermann je zaoštrenom retorikom zapravo formulirao neslužbeni stav partijskog rukovodstva, a cijela se polemika uz ponavljanje

⁷ Usp. Lasić 1970: 15, 22.

ključnih Krležinih i Hermannovih teza i protuteza nastavila 1934. godine u krležijanski nabijenom časopisu *Danas* (suradnici M. Krleža, M. Ristić itd.) i antikrležijanski raspoloženom časopisu *Književnik* (suradnici H. Iveković, S. Galogaža, M. Durman itd.). Po naputku Kominterne u problem je intervenirao i Josip Broz Tito, vidjevši u razbuktanoj polemici isključivo politički problem koji bi mogao naštetiti lijevom pokretu u Jugoslaviji. Tito je u svom arbitriranju, međutim, bio izrazito oprezan jer je bio dužan zastupati partijske interese, ali nije mogao ni zanemariti vrijednost Krležina književnog stvaralaštva. Paradoksalno, kraljevska zabrana *Danasa* krajem iste godine išla je u prilog KPJ jer je i polemiziranje tom zabranom bilo okončano.

Prema S. Lasiću sukob na književnoj ljevici ticao se artikulacije i mogućeg kompromisnog odnosa ovih dvaju osnovnih problema: smisao umjetnosti i umjetničke kreacije te partijnost umjetnosti.⁸ Što se Krležina poimanja toga odnosa tiče, za njega nije bilo dvojbe o tome da književnost može biti instrument političke edukacije, ali to mu i dalje nije bio razlog za banalno niveliranje njezine estetske strane. Budući da je partijskom rukovodstvu obećao da neće ulaziti u nove polemike, Krleža je 1936. godine *Baladama Petrice Kerempuha* demonstrirao da književnost može biti istovremeno i snažno socijalno intonirana i estetski relevantna. Preko jasne socijalne avokacije statičnosti feudalne strukture u srednjovjekovnom društvu kroz lik narodnog veseljaka Petrice Kerempuha, Krležin lirski subjekt jasno interpretira osnovne ideje Marxova dijalektičkog materijalizma iz groteskne plebejske perspektive.

No, Krleža je i dalje pokazivao izrazitu nepopustljivost u vezi s tim pitanjem. Nova polemička zahuktavanja izazvao je esejistički roman *Na rubu pameti* iz 1938. godine, koji u prvom licu ironijski problematizira "cilindraški" građanski konformizam, a spletkarenja Domaćinskog protiv glavnog junaka Doktora jasno aludiraju na polemička zbivanja usmjerena protiv Krleže na početku istog desetljeća. Pokrenuvši časopis *Pečat* 1939, Krleža i Ristić ponovno provociraju poznatim "podravskim" tezama, i to već s njegovim prvim brojem. Krležin je središnji članak u drugom polemičkom valu *Dijalektički antibarbarus*, objavljen u br. 8–9 časopisa *Pečat* iz 1939. Članak je nastao kao reakcija na oštru kritiku ideološke produkcije časopisa *Pečat* Ognjena Price naslovljenu *Recepti, propisi i dogme*, a objavljenu u br. 9 časopisa *Izraz* iz 1939. U *Dijalektičkome antibarbarusu* Krleža oštro reagira, ponavlja i kristalizira ideje začete *Predgovorom "Podravskim motivima"* i

⁸ Usp. Lasić 1970: 61.

dorađene romanom *Na rubu pameti*, a Prica odgovara brošuram *Barbarstvo Krležinog "Antibarbarusa"* 1940.

Iako je rukovodstvo KPH sada implicitno i neslužbeno sklonije Krležinim idejama, rukovodstvo KPJ je u iščekivanju rata po drugi put interveniralo u sukob u namjeri da ga još prije rata odrješito okonča. Rezultat su te intervencije *Književne sveske*, polulegalni zbornik iz 1940. iza čijeg se eufemističkog naslova skrivaju radovi pisaca "novog realizma" i članova KPJ (O. Prica, O. Keršovani, M. Đilas itd.) kojima se pečatovci nastoje politički marginalizirati optužbama za nepoznavanje filozofije dijalektičkog materijalizma, za trockistički revizionizam te za pokušaj razjedinjavanja partijskih intelektualaca uoči izbijanja rata.

U očekivanju rata *Pečat* je te iste godine ugašen, a rezignirani Krleža tijekom rata odbija pozive da se priključi partizanskom pokretu, između ostalog i s izlikom da se ne želi suočavati s donedavnim neistomišljenicima. Unatoč polemičkim previranjima 1930-ih i čvrstoj odluci da neće pristupiti narodnooslobodilačkoj borbi Krleža je ipak ostao vjeran svojim ljevičarskim političkim uvjerenjima: još 1930-ih zajedno s A. Cesarcem izlazi iz nacionalističke Matice hrvatske Filipa Lukasa, a 1943. otvoreno odbija Pavelićevu ponudu da se uključi u javni život NDH. Također kao simbolički znak onoga što misli o ustaškom pokretu Krleža kao plodan, objavljan i hvaljen pisac te četiri ratne godine nije objavljivao svoje radove.

Što se predratnih polemičkih diskusija o pragmatičkoj ili metafizičkoj prirodi umjetnosti tiče, možemo konstatirati da se zapravo, kako je i Tito istaknuo, radilo o političkom pitanju o ulozi i pozicioniranju jednog pojedinca u lijevoj fronti, i to Miroslava Krleže, osobe koja je vrlo brzo kanonizirana i čija se mišljenja, koliko god različita od partijskih, nisu mogla jednostavno zanemariti. Krleža je tijekom sukoba na ljevici zapravo nastojao uklopiti neke opravdane tradicionalne teze u kulturno oblikovanje nadolazećeg socijalističkog društva, i to u smislu održanja kontinuiteta književno-kulturne tradicije s minimalnim utjecajem novih društveno-političkih struktura i njihovih zakona.

3. POSLIJERATNA FAZA SUKOBA NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI

Poslijeratna faza sukoba na književnoj ljevici klicu polemičkog karaktera ima samo u svojim početnim godinama. To zapravo nije ni sukob u užem smislu te riječi, nego se više radi o mirnoj konsolidaciji mišljenja intelektualca

Krleže i novog komunističkog režima koja se nakon Rezolucije Informbiroa i Petog kongresa KPJ odvila prilično glatko. U tom procesu važnu je ulogu imalo i pokretanje i vođenje novog književnog časopisa *Republika*.

3.1. POKRETANJE ČASOPISA *REPUBLIKA*

Prema svjedočenju Jože Horvata, jednog od utemeljitelja *Republike*, čin pokretanja novog časopisa imao je jasnu političku ulogu: njegovim pokretanjem nastojalo se reintegrirati Krležu u hrvatsku kulturu te tako provesti njegovu simboličku pomirbu s novom komunističkom vlašću. Kao preteča *Republike* izdvaja se i jedini broj časopisa *Književnik* iz 1945. koji je nastao kao rezultat projekta nove političke elite, na inicijativu Kongresa kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom 1944. Cilj toga projekta također je bila Krležina aktivacija u društveni i kulturni život nove države.⁹

Uz Miroslava Krležu te Jožu Horvata (ujedno i odgovornog urednika) u prvoj uredničkoj garnituri *Republike* iz 1945. sudjelovao je i Vjekoslav Kaleb. U izabranom naslovu časopisa prepoznaje se javnopolitička dimenzija njegova početka, sugestivna na nekoliko razina: 1. latinska sintagma *res publica* (tj. javna stvar) određuje karakter novog časopisa koji će u javnosti djelovati tako da će bilježiti, koncentrirati, ali i proizvoditi tekstove od općeg političkog i kulturnog interesa; 2. naslovom *Republika* simbolički se također obilježava pobjeda narodnooslobodilačke borbe i početak vladavine komunističkog režima te se tako ujedno najavljuje prvotni, socrealistički profil časopisa i 3. tim se naslovom ujedno jasno aludira i na Krležino uređivanje gotovo pa istoimenog, ljevičarski intoniranog časopisa *Književna republika* (1923–1927), netom prije početka sukoba na književnoj ljevici.¹⁰ Tako ideološki pozicionirajući Krležu u razdoblje prije spomenute polemike, *Republika* najavljuje njegov političko-kulturni angažman i pomirbu s režimom.

Ideje o artistskom uređenju novog časopisa u inicijalnome dvobroju *Republike* jasno je artikulirao Krleža u programatskom eseju *Književnost danas* kojim prekida svoju ratnu šutnju, smiruje predratne polemičke tenzije na književnoj ljevici te sintetizira prvi dvobroj *Republike* i implicitno definira profil novoga časopisa. U tom emocionalno jakom i metaforički nabijenom tekstu Krleža se zapravo nadovezuje na argument prolaznosti

⁹ Usp. Brešić 2010: 200.

¹⁰ Da naslov *Republika* s jedne strane simbolički obilježava početak novog režima, a s druge strane ističe ideološku paralelu s Krležinim časopisom *Književna republika*. Usp. Vaupotić 1965: 831.

iz *Predgovora "Podravske motivima"*, inspiriran i vidno pogođen netom dovršenim ratom. Upravo zbog tih razloga, zbog "neopisivosti svega što smo doživjeli" ([139]), Krleža ovaj put taktički naglašava utilitarističku ulogu književnosti. Krležinim riječima, treba usavršavati i popravljati ovaj svijet pomoću književnosti upravo zbog iskušane činjenice o prolaznosti: "proučavajmo našu narodnu prošlost, kako bismo izgradili uvjerenje, da smo u sadašnjosti ono, što jesmo, samo tako dugo, dok ne damo prošlosti, da nas ponovno zakrvari" (158). Književnost svoje estetske zakonitosti treba upregnuti i kako bi odala počast ljudima "koji su razvili u sebi koeficijent snažne volje, [...] koji su povjerovali, da volja pojedinca može da stvaralački djeluje na volju mnoštva" (159). Krležine aluzije na ideju bratstva i jedinstva te odavanje retoričke počasti partizanskom pokretu, kao i aluzije na osobna kajanja, jasne su. Ističući drugu dimenziju svojih stavova iz sukoba na ljevici, Krleža sudjeluje u novom društvenom uređenju, ali je sasvim jasno da se ne odriče svojih subverzivnih "podravske" stavova o metafizičkoj prirodi književnosti. Ti su stavovi uz jasne političke aluzije alegorično naznačeni i u Krležinu tekstu s dramskim elementima *Krokodilina ili razgovor o istini u Republici* br. 3, I (1945).

142

Republika u svojim inicijalnim godinama ipak ne odustaje od socrealističkog profila koji je najeksplicitnije definiran u *Osvrtu na naše književne prilike i zadatke* Radovana Zogovića u br. 11–12, II (1946). Autor mu je već spomenuti Krležin polemički protivnik iz 1930-ih, a u pitanju je referat održan na Prvom kongresu književnika Jugoslavije u Beogradu, u kojem se nakon detaljnog osvrtu na borbu protiv fašističke agresije i demokratski federalizam FNRJ ističe angažiranost pojedinih književnika u ratu, posebice u obliku letaka, manifesta, koračnica i sl. Zogović euforično nudi detaljan katalog književnika i njihovih djela koji su tako pridonijeli NOB-u, a buduća uloga književnika tipične je tendenciozne prirode prilagođene socijalističkim zahtjevima: "Odgajati narod, njegov pomladak, to za književnika znači naoružavati ga idejnim oružjem, razvijati njegov ukus, podizati njegove zahtjeve na viši nivo, obogaćivati ga novim saznanjima, novim književnim likovima-uzorima, pokazujući ljudima kakvi treba da budu i kakvi ne smiju biti" (870). Budući da je donedavni Zogovićev protivnik Krleža još uvijek u uredništvu *Republike* u trenutku objave referata, a sasvim sigurno nije slučajno da je upravo to bio zadnji dvobroj u kojem je Krleža participirao na uredničkom planu, signali pokazuju da je na pomolu moguć novi polemički val jer Krleža svojim prvim objavljenim poslijeratnim prilozima pokazuje da ne odustaje od ideje autonomije umjetnosti, iako ju je zbog političkih razloga taktički ublažio. Što se Krležina brzog izlaska iz uredništva *Republike*

tiče, prema nekim zabilježenim svjedočenjima Krleži se, naime, bilo teško pomiriti s prvotnom preskriptivnom socrealističkom poetikom časopisa, i to u uredničkom društvu pisaca socijalne literature. Dirigiranje priložima vrlo su brzo preuzeli Krležini protivnici iz sukoba na ljevici, a na pomolu je bilo zahuktavanje nove polemike sa starim problemima.

3.2. REPUBLIKA NAKON REZOLUCIJE INFORMBIROA I PETOG KONGRESA KPJ 1948.

Od samih svojih početaka i od vremena kad je djelovala u ilegali KPJ je bila ideološki usko povezana s KP SSSR-a, no to se radikalno mijenja nakon osnivanja Informbiroa 1947, tijela kojim su Staljin i Molotov nastojali učvrstiti ideološku unifikaciju svih komunističkih partija dirigitiranu iz Moskve. Jugoslavensko partijsko rukovodstvo, njegujući federalizam vlastite države, odbija takvu mogućnost i zahtijeva usmjerenost Informbiroa na slobodniji razvoj i veću samostalnost njegovih članica. U proljeće 1948. Staljin i Molotov korespondiraju serijom pisama s CK KPJ optužujući ih za antisovjetsku i kontrarevolucionarnu djelatnost. Polemike su rezultirale Rezolucijom Informbiroa u lipnju 1948. i Petim kongresom KPJ mjesec dana kasnije (inače prvim javnim kongresom KPJ nakon zabrane 1920), što je označilo definitivnu razlaz Jugoslavije sa Staljinovim istočnim blokom.

Da se potvrđuje Montroseova novohistoristička teza o tekstualnosti povijesti i povijesnosti tekstova, tj. teza o premreženosti i uzajamnoj refleksiji političke i književne zbilje, svjedoči niz književnih, teorijskih i političkih tekstova u *Republici*, primjerice prikaz znamenitog Petog kongresa KPJ anonimnog autora u br. 9, IV (1948). Titovim riječima, "mi moramo čuvati jedinstvo naše Partije od svih nasrtaja, jer je ono zaloga pobjede socijalizma u našoj zemlji" ([733]). Odraz je tektonskih političkih događaja u književnom polju Šegedinov referat na Drugom kongresu književnika Jugoslavije 1949, a od tada pa sve do Krležina referata na Trećem kongresu književnika Jugoslavije 1952. u periodici se općenito priprema teren za postupno oslobađanje od političko-estetskih spona socrealizma, što je vidljivo i u *Republici*. Iste godine također počinje izlaziti književni časopis *Krugovi* koji je pokrenuo novi period u hrvatskoj književnosti, drugu modernu. Paradoksalnost je te pojave, kako ćemo nastojati prikazati, u tome da su veća autonomija umjetnosti i prestanak političkog diktata u umjetničkom polju posljedica političkog blagoslova KPJ nakon njezina Petog kongresa. Drugim riječima, politički događaji 1948. (Rezolucija Informbiroa i Peti kongres KPJ) utjecali su na regulirane promjene u socijalističkome diskursu te na postupnu, donekle

odobrenu liberalizaciju literature, što se u tradicionalnoj periodizaciji hrvatske književnosti bilježi upravo pojavom *Krugova* i Krležinim govorom na Trećem kongresu književnika Jugoslavije.

Politički subverzivni esteticizam integriran je do neke mjere i neslužbeno postaje nova partijska kulturna politika, a u periodici do pojave stilskog pluralizma druge moderne dolazi postupno, ali brzo. Iako je na Petom kongresu KPJ bilo i aluzivnih osvrti na sukob na ljevici 1930-ih (M. Đilas, R. Zogović) u korist socrealizma, u tim godinama Krleža i Tito pojačano komuniciraju, a Tito jamči Krleži da novih provokacija neće biti te da će za hrvatsku i jugoslavensku kulturu biti bolje ako se uvažavaju književne slobode koje su do jučer smatrane dekadentnima. I to upravo zato što u sukobu sa Staljinom ta književna subverzija jugoslavenskom partijskom rukovodstvu ide u prilog jer Jugoslavija ima slobodne građanske pisce, a SSSR nema. Drugim riječima, liberalizacija kulture u poslijeratnoj Jugoslaviji primjer je Greenblattova koncepta integracije subverzije.

Ako bismo slijedili izvornu misao o tome konceptu, moguć prigovor upravo navedenoj tezi mogao bi biti da bi integracija subverzije trebala biti primjenjiva i na prijeratnu fazu sukoba na književnoj ljevici. Međutim, potrebno je naglasiti da je 1920-ih i 1930-ih KPJ kao cjelina sa svim svojim unutarnjim sukobima u kontekstu rojalističkog režima i sama bila zabranjena i subverzivna organizacija. U tom smislu utišavanje disidentskih glasova u prijeratnoj fazi navedene polemike treba biti shvaćeno kao brzo i praktično političko rješenje unutar ilegalne organizacije uoči izbijanja rata. Prava konsolidacija socijalizma i književnosti počinje upravo sa završetkom rata i početkom novoga režima. No, da bismo razumjeli estetički zaokret službene politike nakon 1948, treba uzeti u obzir i te prijeratne ljevičarske polemičke struje.

Težnja za estetizacijom medijskog prostora u *Republici* potvrdit će se i objavom spomenutih referata: Šegedinova 1949. i Krležina 1952. u kojima se ipak još uvijek osjeća jaka težnja za književnim angažmanom u političkom životu, ali koji su otvorili mogućnost za slobodniju književnu produkciju. Da se situacija mijenja i da se dogmatske estetske postavke socrealizma dovode u pitanje upravo nakon sukoba sa Staljinom, potvrđuje grupni polemički *Odgovor jugoslavenskih književnika sovjetskim književnicima F. Glatkovu, N. Tihonovu i drugima* u *Republici* br. 2–3, V (1949) koji, između ostalih, potpisuju i hrvatski književnici i intelektualci, npr. Ivo Andrić, Antun Barac, Viktor Car Emin, Ivan Dončević, Marin Franičević, Vjekoslav Kaleb, Jure Kaštelan, Miroslav Krleža, Ranko Marinković, Vladimir Nazor, Petar Šegedin, Ervin Šinko, Grigor Vitez itd. Potpisani intelektualci daju jasnu pot-

poru individualnoj inačici socijalizma koju predlaže KPJ, negiraju sovjetske optužbe za skretanje Jugoslavije u dekadentni kapitalistički imperijalizam te jasno osuđuju Rezoluciju Informbiroa. Iako se u tome članku ne govori neposredno o ulozi književnosti u jugoslavenskom socijalizmu, zajednički potpisi i sorealističkih pisaca i pisaca nadolazeće druge moderne (uz neka imena živućih pisaca starijih generacija) te njihov otvoren politički angažman i nedvojbeno potpora odlukama Petog kongresa KPJ indikativna je činjenica koja najavljuje skorašnju konsolidaciju s Krležinim stavovima o umjetnosti i kulturi. Sličan znak potpore formulirao je i DKH, što se može pročitati u izvještaju tajnika Petra Šegedina, objavljenom u istom broju.

U etapi sorealizma ono što je bilo politički relevantno moralo je biti i estetski relevantno. Nakon famozne Rezolucije pred KPJ se postavlja izazov u konstituiranju socijalizma koji se može svesti na pitanje kako socijalističkim metajezikom opravdati udaljavanje od SSSR-a i Staljinova tumačenja politike, a ostati u okvirima Marxova mišljenja i očuvati ljevičarsku političku praksu? Posao je jugoslavenskim političarima bio tim lakši jer se upravo Staljin distancirao od većine Marxovih i Lenjinovih stavova. Odras je te političke diskusije u medijskom prostoru *Republike* serija programatskih članaka u kojima je sada pokrenuta diskusija kojom se u ljevičarskom diskursu nastoje osporiti u prvom redu Staljinova interpretacija komunizma, a potom i postavke sorealizma. Velika energija i medijski prostor posvećuju se poruci da je Staljinova politika socijalizma u jednoj zemlji zapravo visoko centralizirana i pogubna, a slijed te diskusije došao je čak do intrigantne činjenice da čitateljstvo *Republike* ni na koji način nije obaviješteno o Staljinovoj smrti u ožujku 1953.

Najekstenzivniji u političkoj strani te diskusije dojučerašnji je sorealist Ervin Šinko koji je zaokret retorike svih jugoslavenskih komunista opravdao u nekoliko članaka, npr. *O sramoti besramnih ili Uskrsnuće oca Escobara* u br. 10–11, V (1949) u kojem piše o montiranom Budimpeštanskom procesu jugoslavenskim komunistima u odsutnosti kojim je Staljin nastojao marginalizirati Titov režim. Šinko tu demonstrira sovjetsku "transparentnost" i analizira optužbe iz Rezolucije. Novu potrebu za satiričnim komentiranjem tih događaja pokazuje u članku *O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog* u br. 2–3, VI (1950). Šinko je ujedno člankom *Laži i istine* o optužbama protiv teoretičara književnosti Györgya Lukácsa i svojevršnom sukobu na mađarskoj književnoj ljevici u br. 11–12, VI (1950) odao i aluzivnu počast Krležinim nastojanjima iz 1930-ih. Sve događaje povezane s rezolucijom Šinko je ekstenzivno proučio u studijama koje je znakovito nazvao *Naša druga revolucija*, u br. 10–11, VIII (1952) te *Druga jugoslavenska revolucija*, u br. 1, IX (1953).

Pokrenuto je i pitanje o položaju književnika u novoj, delikatnoj političkoj situaciji, a veliki pomaci prema autonomizaciji literature pod dojmom aktualne diskusije o Rezoluciji Informbiroa učinjeni su na Drugom kongresu književnika Jugoslavije, čiji se opširan prikaz, uz govore V. Bakarića, P. Šegedina i M. Krleže, može naći u *Republici* br. 1, VI (1950). Iako je aktualna partijska politika kao uzornog referenta izdvojila stanovitog Čedomira Minderovića, klasična književna historiografija izdvaja upravo Šegedinov istup na tome kongresu, osobe koja je vlastitom literarnom produkcijom i prije 1948. bitno odudarala od indoktriniranog socrealističkog diskursa, a i trebalo je proći još nekoliko godina prije nego što se Šegedinov liberalniji princip partijnosti umjetnosti uklopi u socijalistički oblik mišljenja. No već po završetku kongresa Šegedinov je istup primijećen i izdvojen, a Minderovićev medijski zastupljen. U tom govoru Šegedin, često citirajući Marxa, potvrđuje neospornost njegova dijalektičkog materijalizma, a teorijski balans između dogmatizma i liberalizma nalazi upravo u diskusiji o mogućnosti marksističkog opravdanja metafizičke prirode umjetnosti, čime se indirektno osvrće i na sukob na ljevici 1930-ih:

146

I meni se čini, da je jedini mogući izlaz, jedino sredstvo iz ove atmosfere ljudi dostojna diskusija, slobodna diskusija i javna diskusija, koja ne će padati u anarhičnost zoološkog individualizma, koja ne će braniti ličnu poziciju, ličnu osjetljivost pod svaku cijenu, već slobodna diskusija ljudi, koji sagledavaju probleme, što obogaćuju 'ljudski smisao', svu širinu ljudskog i prirodnog bića i koji će sebe u tom smislu smatrati odgovornim, jer je samo takva diskusija izraz demokracije, koju mi razvijamo! (11)

3.3. MIROSLAV KRLEŽA – NOVOHISTORISTIČKA INTEGRIRANA SUBVERZIJA

Znakovit je tematski broj *Republike* o Silviju Strahimiru Kranjčeviću, br. 11–12, IV (1948), indikativan po tome što se pojavio krajem one godine u kojoj se KPJ razilazi sa Staljinovom politikom, po tome što se broj posvećuje pjesniku jakih socijalnih motiva te najviše po tome što upravo njega u navedenom, do prije samo tri godine spornom eseju *Književnost danas* Krleža navodi kao primjer književnika koji je istovremeno i socijalno angažiran i estetski relevantan. U tom broju *Republike* o Kranjčeviću pišu M. Krleža, M. Franičević, V. Popović, M. Matković i P. Šegedin, a nudi se i simboličan izbor Kranjčevićevih antologijskih pjesama. U godini Rezolucije Informbiroa, koja se poklopila s četrdesetom godišnjicom smrti S. S. Kranjčevića,

taj tematski broj ujedno simbolički najavljuje promjenu političke retorike o umjetnosti i kulturi.

Dok su rane poslijeratne godine implicitno najavljivale moguć nastavak sukoba na književnoj ljevici, Rezolucija Informbiroa zaokrenula je službeni domaći politički diskurs, ali i poetički kurs *Republike*, i to kad je Krleža već istupio iz njezina uredništva. Iako se u prvom desetljeću svoga postojanja uredništvo *Republike* često mijenjalo, Krležina je intelektualna aura postavila uredničke kriterije koji su se nakon Rezolucije poštovali i provodili. Osim što se KPJ polagano razilazila sa socrealizmom, indirektno je potencirala razgovor o autonomnijoj ulozi književnosti, do jučer vrlo subverzivnoj ideji. Vojislav Mataga ističe, doduše, kako je Peti kongres KPJ imao inicijalnu namjeru radikalizirati načela književne politike socrealizma,¹¹ no s vremenom se pokazalo da je politički inteligentnije kontrolirano integrirati poludisidentske glasove Krleže i Šegedina. Drugim riječima, Rezolucija Informbiroa potaknula je KPJ na neslužbeno, ali jasno prihvaćanje Krležinih “podravske” teza jer joj ta subverzija sada koristi u polemici sa sovjetskim političarima, što u potpunosti odgovara Greenblattovu modelu integracije subverzije, no za Krležu je taj zaokret retorike i prekas jer je već izašao iz uredništva. Urednici *Republike* u tom su kontekstu poštovali Krležu, tražili u njemu uporište te su medijski prostor nastojali popuniti njegovim priložima ili priložima o njemu, kompenzirajući tako negativne učinke zakašnjelog zaokreta vlastite poetike i politike.

U tradicionalnoj hrvatskoj književnoj historiografiji uz pojavu časopisa *Krugovi* prijelomnim se događajem u istoj, 1952. godini smatra Krležin govor na Trećem kongresu književnika Jugoslavije u Ljubljani, čiji je potpun tekst objavljen u *Republici* br. 10–11, VIII (1952). Krleža govor otvara upravo osvrtom na famoznu Rezoluciju, uz jasne znakove potpore reakcijama i polemičkim korekcijama KPJ koje se prožimaju u čitavom govoru, npr.:

Biti skeptik spram historijsko-materijalističke metode, klimati glavom, sumnjati u tačnost ovog naučnog načina danas znači biti porteparolom desne politike. Pošto se ljudska svijest na svom herojskom putu, da oslobodi čovjeka od eksploatacije kao društvenog sistema, služi upravo dijalektičkim formulama i pošto ta ista revolucionarna ljudska svijest pretendira da je isključivo dijalektička metoda naučno ispravna, onda tu metodu stavljati pod znak pitanja ne znači sumnjati samo u metodu mišljenja, nego i u ispravnost misaonih rezultata. (str. 212)

¹¹ Usp. Mataga 2005: 45.

To, međutim, čini iz potrebe da se indirektno osvrne na vlastite teze iz sukoba na ljevici i time najavi nastavak autonomizacije umjetnosti. Ističući klopke i socrealizma i larpurlartizma, to pitanje Krleža formulira ovako:

Treba li umjetnost da gleda u oči činjenicama u krugovima moralne bijede, poniženja, deformacije čovjeka u Marxovu smislu, da li se ona ima boriti ili vegetirati u nekoj vrsti neutralnosti exteritorijalne [!], potpuno verbalne naravi, u jednu riječ: da li se ona ima apstinirati u lirskom indiferentizmu, ili aktivistički ući u borbu, to se ne može odrediti nikakvim intolerantnim purizmom, puritanizmom, kvekerizmom ili kanonizovanom ikonografijom. (207–208)

Predlažući metodu za razrješenje problema balansa tendenciznosti i estetičnosti uz uvjet zadržavanja lijeve političke svijesti, Krleža u zaključku svoga govora konstatira:

Onoga trenutka, kada se budu javili kod nas umjetnici, koji će svojim darom, svojim znanjem i svojim ukusom umjeti da te ‘objektivne motive naše lijeve stvarnosti – subjektivno odraze’, – rodit će se naša vlastita Umjetnost. Ukoliko se bude kod nas razvio socijalistički kulturni medij, svijestan [!] svoje bogate prošlosti i svijestan [!] svoje kulturne misije u današnjem evropskom prostoru i vremenu, naša Umjetnost pojavit će se neminovno. (243)

148

Restauracija donedavnog intelektualnog disidenta i nastavak tzv. pomirbe s Krležom obilježeni su i tematskim brojem *Republike* u povodu njegova 60. rođendana. U tom broju, br. 7–8, IX (1953) objavljena je serija eseja povezanih sa sukobom na ljevici ili s nekim drugim aspektom njegova stvaralaštva. O Krleži u tom broju pišu Marko Ristić (njegov nekadašnji suradnik u časopisu *Danas*), Ervin Šinko, Branko Gavella, Miroslav Feller, Oskar Davičo, Dobriša Cesarić, Marin Franičević, Šime Vučetić i Petar Guberina. Implicitno priznanje poraza dojučerašnjih zagriženih socrealista te zaokret njihove retorike mogu se izraziti parafrazom zaključnih teza Šinkova teksta *Marginalije uz Krležin obračun s “naučnom estetikom”* u tom istom broju: umjetnost kao služavka politike neminovno će ponuditi lošija i slabija književna djela. Ali ako su književnici dobri socijalisti, i njihova ostvarenja morat će biti socijalistička, i to bez dodatnih uputa. Zato je dijalog o mogućim smjerovima autonomizacije književnosti izrazito važan i za jugoslavenski politički život. Šinko je potrebu za restauracijom Krleže izrazio već u br. 9, VIII (1952), samo jedan broj prije objave znamenitog Krležina govora, u tekstu *Istina Miroslava Krleže* u kojem autoru zbirka novela *Hrvatski bog Mars* služi kao analitički poligon za socijalističko opravdavanje aspekta individualiziranog umjetničkog izražaja.

Potpuna restauracija Miroslava Krležu u socijalistički režim odvija se njegovom aktivnošću u Leksikografskom zavodu FNRJ, instituciji osnovanoj 1950. upravo na Krležinu inicijativu. Medijski je odraz takve vrste političke restauracije Leksikografskom zavodu priključen projekt Jugoslavenske enciklopedije te objava Krležina članka *O nekim problemima enciklopedije* u br. 2–3, IX (1953) čija je implicitna poruka potreba za iskupljenjem za izlazak iz uredništva časopisa. U pitanju je povijesni pregled enciklopedizma, zatim burna povijest jugoslavenskih naroda, ali ponajviše esejistički izvještaj o pokretanju projekta Jugoslavenske enciklopedije i o aktivnostima mladog Leksikografskog zavoda. Ključnu ulogu u procesu osnovne kulturne informiranosti Krležu vidi upravo u mediju enciklopedije kao preduvjetu napretka socijalističkoga društva:

Parola socijalističke književnosti i umjetnosti (zapravo kulture i nauke) ne treba da ostane parolom: ona treba da se ostvari na svim sektorima socijalističke kulturne djelatnosti, a da je pojava jedne takve enciklopedije (kao što je naša), jedan od najosnovnijih preduslova za izgradnju kulturne svijesti, to, mislim, nije potrebno dokazivati. ([109])

3.4. KRUGOVAŠI U REPUBLICI

Naglom je destaljinizacijom jugoslavenskog društva i prestankom pritiska ideologije na kulturu 1950-ih omogućen prostor za slobodniju književnu produkciju, a službena je komunistička politika ne samo dopustila, nego i prešutno potencirala nadolazeći pluralizam i suživot s proturječjima književnosti druge moderne. Još i prije Rezolucije Informbiroa, jamačno pod Krležinim utjecajem, uredništvo je ipak objavljivalo nešto priloga nonkonformističke literature koja se nije uklapala u socrealističku matricu, ali koja istovremeno nije dovodila režim u pitanje – takvi su npr. odlomci iz Šegedinovih egzistencijalističkih romanâ *Djeca božja* u br. 3, I (1945) i *Osamljenici* u br. 2, II (1946), također i odlomak iz novele *Poniženje Sokrata* Ranka Marinkovića u br. 10, III (1947) ili novela *Susjedi* Vladana Desnice u br. 12, III (1947). Prikaz *Djece božje* pod naslovom *Uz prvi roman Petra Šegedina* Grge Gamulina u br. 12 (1947) pokazuje da i u socrealizmu postoji ona krležijanska književna težnja za većom književnom autonomijom, ali uoči razlaza sa Staljinom prema "naprednoj" struji vidno rezervirani domaći socrealisti nisu bili za oživljavanje modernizma, što pokazuje primjerice Šinkova oštra kritika Šegedinovih romana u br. 6, III (1947).

Nakon Rezolucije Informbiroa i Petog kongresa KPJ kvalitetnih književnih priloga u *Republici* bit će sve više, a u njezinu medijskom prostoru do 1952. koncentrirana su suradnička imena budućih *Krugova* (1952–1958).¹² Iako nisu izravno sudjelovali u diskusijskom prostoru poslijeratne faze sukoba na književnoj ljevici, iako je i sâm Krleža bio rezerviran prema estetskim nastojanjima krugovaša, njihova se poetika uklopila u spomenutu poslijeratnu konsolidaciju poetičkih i političkih strujanja. Krugovaška prisutnost u politički dominantnoj, do jučer socrealistički utemeljenoj *Republici*, također vjerno oprimjeruje Greenblattov koncept integracije subverzije. Donedavno estetski napredne, ali politički nepoćudne ideje prihvaćene su i integrirane u jugoslavensku inačicu socijalizma jer partija kulturni pluralizam i literarnu slobodu može iskoristiti kao snažan argument u sukobu sa Staljinovim SSSR-om.

Krugovaši su uredno nastavili surađivati u *Republici* i nakon pokretanja vlastitog generacijskog časopisa i njihova je prisutnost u *Republici* 1950-ih stabilna. Glavna preokupacija i književnih i esejskih priloga nakon spomenutog lijevo intoniranog opravdanja razlaza sa Staljinom nije više kako preko književnosti programatski ponuditi lekcije iz socijalizma, nego upravo poticanje na književne eksperimente, na traženje novih stilskih izraza i na autonomiju umjetničkog stvaranja. Time je već 1948/1949. u *Republici* najavljena krugovaška afirmacija pluralizma druge moderne, što se vidi ne samo u objavljivanju njihovih priloga već i u uredničkim imenima *Republike* od kojih su neka krugovaška (Ranko Marinković, Jure Kaštelan, Vlatko Pavletić).

Estetizaciju i depolitizaciju medijskog prostora *Republike* potvrđuju teze u programatskom eseju tadašnjeg urednika Ivana Dončevića naslovljenom *Pobuna ili glupost* u br. 6, VIII (1952). Otvorena podrška mladim krugovaškim književnicima i njihovim nastojanjima u tom Dončevićevu tekstu potvrđuje, međutim, poetički kurs *Republike* u nadolazećim godinama:

Vidljivo je prema tome, da se ni u kom slučaju ne radi o neakvim *poletarcima*; naziv je taj duboko nepravedan, uvredljiv – njega su valjda iz mrzovolje izmislili književni starci! Radi se jednostavno o *mladima*, ali ne o mladima u doslovnom značenju te riječi, nego u prenesenom, simboličnom, to jest o takvima ‘mladima’, koji u naš književni život unose nešto *novi* (mlado), koji *razmiču ograde i uklanjaju prepreke*, koji govore *drukčije* o *drukčijim* stvarima,

¹² O detaljnijim poetičkim smjernicama *Krugova* usp. Detoni Dujmić: *Krugovi*, 1995. Ta monografija također donosi i rudimentarnu bibliografiju priloga *Krugova*. O filozofskim i ideološkim aspektima krugovaške poetike (većim dijelom u pjesništvu) također usp. Milanja: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000, I. dio*, 2000.

koji se bune protiv učmalosti, jalovosti, akademizma, senilnosti postojeće naše literature, ukratko, koji su moderni, avangardistički, da ne kažemo revolucionarni! Može se reći, da se zapravo radi o jednoj novoj književnoj epohi, koja upravo sada nastupa! (334, istaknuća autentična)

Profil *Republike* postaje sada tipično modernistički, a da je uredništvo spremno pratiti suvremene književne tokove, svjedoči i svjesna suradnička koncentracija krugovaša. Također, iako je KPJ indirektno dala dozvolu za veću autonomiju književnog stvaralaštva, krugovaše se prozivalo zbog njihova poetskog senzibiliteta koji zapravo nije uključivao povećan društveni angažman, već isključivo književne eksperimente. Taj se krugovaški senzibilitet može prepoznati u prilogu Vlatka Pavletića (poznatog po krugovaškoj paroli Neka bude živost!) naslovljenom *Sudbina automata – Silueta modernog čovjeka u sutonu građanskog društva* u br. 4, VIII (1952), koji indirektno programatski simbolizira krugovaška nastojanja. To poglavlje iz veće studije koja na temelju Duhamelova lika Salavina i Camuseva lika Mersaulta govori o literarnom egzistencijalizmu komparativistički implicitno povezuje krugovaški projekt s filozofijom egzistencije na temelju osjećaja manje vrijednosti, težnje za slobodom te umora i zasićenosti. Potencijalna opasnost za komunistički režim jest ta da se ambivalentnost teza cjelokupnog krugovaškog projekta može protumačiti kao ljevičarski intonirana poruka protiv buržoaskog društva koja ujedno zadovoljava i visoke estetske kriterije, ali isto tako i kao dekadentna desna kritika usmjerena protiv mladog socijalističkog poretka. Paradoks je tim veći što su pojedini partijski dužnosnici u *Krugovima* prepoznali takve antisocijalističke težnje, a KPJ je kao organizacija svojim Petim kongresom indirektno omogućila izlaženje *Krugova* i potencirala autonomniji razvoj umjetnosti jer joj je ta greenblattovska integracija kulturno-političke subverzije išla u prilog u sukobu s političkim strukturama SSSR-a. Neslužbeni politički pritisak, međutim, ipak nije posustao i *Krugovi* su prestali izlaziti 1958.

4. ZAKLJUČAK

Uobičajena novohistoristička problematika tiče se proučavanja održivih veza između književnog teksta i društveno-političkog konteksta u kojem nastaje, tj. poetike i politike. U tom smislu, Stephen Greenblatt osmislio je književnoteorijski koncept integracije subverzije, korekciju čitanja Foucaul-

tove analitike diskursa koji predlaže model uklapanja politički podrivačkih elemenata u društveni kompleks uz odobrenje centara moći.

Iako je uža profesionalna i interesna sfera novog historizma engleska renesansa, novohistoristički koncept službene kanalizacije subverzivnih glasova primijenjen je i potvrđen na poslijeratnom završetku sukoba na književnoj ljevici unutar okvira južnoslavenskog konteksta i hrvatske književnosti. Kratki prikaz prijeratnog slijeda polemike, u kojoj se diskutiralo treba li umjetnost biti oblik političko-propagandnog rada ili autonomna kategorija, dan je u prvom dijelu ovoga rada. Kao dominantna ličnost te polemike istaknut je Miroslav Krleža koji serijom članaka, započetih *Predgovorom "Podravske motivima" Krste Hegedušića* godine 1933. inzistira na balansu političkog angažmana i umjetničke slobode u književnim djelima.

Poslijeratno pokretanje književnog časopisa *Republika* 1945. godine i Krležino pozicioniranje u socijalizmu imali su ključnu ulogu u nastavku diskusije o mogućoj političkoj ulozi književne umjetnosti i konačnoj pobjedi liberalnije ljevičarske struje. Pokretanje novog književnog časopisa ujedno je i politički čin poslijeratne instalacije Miroslava Krleže u novi socijalistički režim. Međutim, u početnim se godištimu jakom esejskom aktivnošću više govorilo o socrealizmu kao o aktualnom političkom, a ne estetskom problemu, a umjetnički prilozi usmjeravali su se na glorifikaciju partizanskog pokreta. Ukazujući na klopke socrealizma i larpurlartizma, Krleža (zbog kojeg je časopis i pokrenut) ratnu šutnju prekida novom polemičkom aktivnošću koja je usmjerena na oslobađanje od programatsko-utilitarnih koncepcija književnosti, a koja je rezultirala njegovim napuštanjem uredništva.

Nagla promjena političkih okolnosti nakon Rezolucije Informbiroa i Petog kongresa KPJ 1948. godine zaokrenula je i službenu političku retoriku o umjetnosti i kulturi. Uslijedili su i Šegedinov retorički istup 1949. godine i onaj Krležin 1952. godine nakon kojih je socijalistički režim i dopustio prisutnost dotadašnje subverzije liberalizma književne produkcije, mirno se konsolidirajući s Krležinim predratnim tezama o autonomiji umjetnosti, iniciranim u *Predgovoru "Podravske motivima"*. Posljedice tih povijesnih okolnosti na primjeru *Republike* vidljive su u osjetnom poboljšanju kvalitete književnih priloga u časopisu nakon 1948. jer su se u njemu osim Krležinih sljedbenika koncentrirali i pripadnici krugovaške književne generacije. Time je i potvrđena mogućnost pune primjene Greenblattova modela integracije subverzije na studij sukoba na književnoj ljevici, a upravo se časopis *Republika* našao na glavnim križanjima interakcije poslijeratne književnosti i politike.

LITERATURA

- Barry, Peter. 2009. *Beginning Theory. An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Third Edition. Manchester/New York: Manchester University Press.
- Brešić, Vinko. 2005. *Čitanje časopisa. Uvod u studij hrvatske književne periodike 19. st.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Brešić, Vinko. 2010. "Časopisi Društva hrvatskih književnika". U: *Spomenica Društva hrvatskih književnika 1900. – 2000. – 2010.* Ur. Božidar Petrač. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika: 191–[207].
- Brešić, Vinko. 2014. *Praksa i teorija književnih časopisa.* Zagreb: Filozofski fakultet.
- Detoni Dujmić, Dunja. 1995. *Krugovi.* Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Foucault, Michel. 1994. *Nadzor i kazna. Radanje zatvora.* Zagreb: Informator – Fakultet političkih znanosti.
- Greenblatt, Stephen. 1988. *Shakespearean Negotiations. The Circulation of Social Energy in Renaissance England.* Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- Greenblatt, Stephen. 2005. *Renaissance Self-Fashioning. From More to Shakespeare.* Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Greenblatt, Stephen. 2007. "Nevidljivi meci: subverzija vlasti u renesansi". U: *Poetika renesansne kulture: novi historizam.* Ur. David Šporer. Prev. Tomislav Brlek. Disput: Zagreb: [161]–186.
- Krležijana* [enciklopedija o Miroslavu Krleži]. 1993–1999. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Početni link e-verzije: <http://krlezijana.lzmk.hr/projekt.aspx>
- Lasić, Stanko. 1970. *Sukob na književnoj ljevici 1928-1952.* Zagreb: Liber – Izdanja Instituta za znanost o književnosti.
- Lešić, Zdenko. 2003. *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka.* Sarajevo: Buybook.
- Madarević, Vlado. 1974. *Književnost i revolucija. Prilog analizi sukoba na književnoj ljevici.* Zagreb: "August Cesarec".
- Milanja, Cvjetko. 2000. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000, I. dio.* Zagreb: Zagrebgrafo.
- Mataga, Vojislav. 2005. *Moderno postmoderno trivijalno.* Zagreb: Altagama.
- Montrose, Louis. 2007. "Poučavanje renesanse: poetika i politika kulture". U: *Poetika renesansne kulture: novi historizam.* Ur. David Šporer. Prev. Gordana Slabinac. Disput: Zagreb: [53]–78.
- Republika* (I–XI) 1945–1955.
- Šporer, David. 2005. *Novi historizam. Poetika kulture i ideologija drame.* Zagreb: AGM.
- Vaupotić, Miroslav: "Časopisi od 1914-1963." [!]. 1965. U: *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća.* Prir. Vlatko Pavletić. Zagreb: Stvarnost: [769]–853.
- Visković, Velimir. 2001. *Sukob na ljevici.* Beograd: Narodna knjiga – Alfa.

Abstract

CONFLICT ON THE LITERARY LEFT THROUGH THE LENS OF NEW HISTORICISM

Starting with the thesis about literature as a socio-political phenomenon, the paper introduces the possibility of applying one of the concepts of New Historicism – the integration of subversion – to the study of the so-called “conflict of the Croatian literary left”. The famous New Historicist, Stephen Greenblatt proposes the adaptation of Foucault’s discourse analysis with the idea of channelling of political subversions by the centres of power. The scholar argues that what is at stake is the mutual interference of the centres of power and their subversion rather than their confrontation. The first part of the paper offers a short survey of the pre-war stage of the conflict of the Croatian literary left. The early debate focused on whether literature is a form of political propaganda or an autonomous category. The dominant figure in this debate, Miroslav Krleža, responded with a series of articles published in the 1930s, which argued for the balance between political engagement and artistic freedom in literature. Consequently, Krleža was politically marginalized. In the post-war stage of the conflict, Krleža was appointed the editor of the new literary magazine *Republika* (*The Republic*), the aim of which was to include him in the social life of the socialist regime. The analysis of the contributions published in the early years of *Republika* reveals the formulation of a new polemical wave with which Krleža disagreed and consequently left the editorial board of the magazine. However, after the Resolution of Informbiro, socialistic authorities changed their rhetoric by loosening socialist realism and introducing so-called controlled liberalism in literary production. This, in turn, increased the aesthetic quality of literary contributions published in *Republika*. Hence, the New Historicists’ concept of containment of subversion is applicable to the study of the interference between literature and politics after World War II.

154

Key words: New Historicism, containment of subversion, the conflict on the Croatian literary left, socialist realism, autonomy of art, Miroslav Krleža, the magazine *Republika*, the second modernism, literary writers from the magazine *Krugovi*